

Kui juba õppemaks, siis kõigile üks

Kõrghariduse rahastamise teemalisest arutelust võib teha ühe üldise tähelepaneku – senine rahastamisskeem on end ammendanud ega rahulda kedagi. Riigil piab raha ja ta ei saa oma raha eest seda, mida soovib. Avalikel ülikoolidel ei jätku raha akadeemilistest väärtushinnangutest kantud hariduse andmiseks. Eraülikoolidel piab raha ja nad leiavad, et riik peaks neile esitama suurema tellimuse. Riigi raha eest õppijad väidavad, et napp sotsiaaltoetus ei luba neil töötamata kõrgharidust omandada. Tudengid, kes ise oma õpingud kinni maksvad, peavad kogu süsteemi ebaõiglaseks, sest ka nende vanemad (ja nad isegi) maksavad riigimakse.

Alustada tuleb haridusest

1995. aastal reformitud kõrghariduskorralduses on ilmnunud kolm suurt viga. Esiteks ei suudetudki riigi tasemel selgeks teha, mis asi on riigitellimus ja millised on "tellitute" kohustused riigi ees, ega sedagi, mis asi on kõrgharidus. Teiseks ei arvestatud sedavõrd kiiresti kasvanud nõudlusega kõrghariduse järele, mida sisulise järelevalve puudumise tõttu saadab massiline madalakvaliteediline pakkumine. Kolmandaks suureneb ühiskonnas hariduslik-majanduslik kihistumine ja sellega kaasnev ebaõiglustunne. Eelnevale lisaks laguneb aastaid peost suhu elanud avalike ülikoolide infrastruktuur, eraülikoolid omakorda kogevad kitsikust, sest maksujõuline haridusnõudlus taandub.

Ümberkorraldused on vajalikud, ent alustada ei tuleks rahast. Esmalt tuleks selgelt piiritleda, mis on kvaliteetne kõrgharidus ja mitte lubada suvaliste haridusilmeliste jutustuste-harjutuste pakkumist kõrghariduse pähe. Kvaliteedi tagamise süsteem kindlustaks õppureile nõutava kvalifikatsiooniga õppejõud ja õpikeskkonna, see tähendab materiaalse ja organisatoorse infrastruktuuri, sh raamatukogu, ning selgepiiriliste pädevuste väljaarendamisele suunatud õppekavad. Ülikoolid ei saa eksisteerida teaduse ja kutsekõrgkoolid kõrgetasemelise erialase arendustegevuseta. Kvaliteeti ja õppeasutuste vastutust aitaksid oluliselt suurendada ka õppurite õigusi ja asutuste vastutust määratlevad seadused. Kui neid põhimõtteid ei järgita, pole rahastamise probleeme võimalik vastuvõetavalt lahendada.

Lähtudes kohalikul turul kujunenud hinnast juura-majandusüliõpilaste puhul (ca 30 000 krooni aastas ilma investeeringuteta), tuleb keskmise tudengi koolituskuludeks rehkendada 60 000 krooni aastas (Soomes on see ca 120 000 krooni). Nii palju raha pole hetkel võimalik välja panna, aga viie aas-

Jaak Aaviksoo
Tartu Ülikooli rektor

taga võiks püüda selleni jõuda. Igal juhul pole kogu summat võimalik katta riigieelarvest ilma makse tõstmata, kuid seda sammu ei ole Eesti ühiskond valmis astuma. Seega peab osa raha tulema erasektorist. Kuna ettevõtlus kõrghariduse toetajana ei ole maailma kogemusele tuginedes tõsiseltvõetav, saab puuduv raha tulla vaid õppurite (nende vanemate) taskust. Nii on see juba praegu.

Kui juba õppemaks, peaks see olema kõigile üliõpilastele ühesugune (vähemasti avalikes ülikoolides), soovitatavalt sõltumata erialast. Suurus võiks olla täna tingimustes 5-10 000 krooni aastas. Vähemalt majanduslikult kehvematel peredest õppureile tuleks võimaldada laenu õppemaksu tasumiseks, heade õpitulemuste eest tuleks õppemaks katta riikliku stipendiumina. Stipendiumide erialati jaotumine oleks ka kõrghariduspoliitiliseks hoovaks, tagamaks soovitatavat erialade tasakaalu.

Arvestades erialade erinevat kallidust (erinevus kuni neli korda) tuleks puudujääv summa katta riigil. Ka USA-s, ühe erahariduse suurima osatähtsusega riigis, katab avalik sektor tagastamatult 60% kõrghariduskulutustest ja õppemaksude tasumiseks on laiaulatuslik fondide võrk.

Harituile kõrgem tulumaks

Raha ja poliitilise valmisoleku olemasolul võiks õppemaksu rahastada hariduskapitali kaudu (vajalik põhikapital vähemasti 3 miljardit krooni), mida toidaks lõpetajate makstav kõrgendatud isikutulumaksu määr (näiteks 0,5% iga õpitud aasta eest).

Üliõpilaste stipendiume ja toetusi, samuti kommerts-laene võiks vahendada ülikoolidest lahutatud institutsioon, kes võiks tegelda ka tudengite olme-probleemidega (saksa *Studentenwerk*). Igal juhul peaks see toimuma riigi, kohaliku omavalitsuse, üliõpilaste ja ülikoolide (ühis)kontrolli all.

Kokkuvõtteks. Haridus saab olla vaid hea, halb on harimatus. Turg reguleerib kõike, ometi ei tahaks olla inimese nahas, keda tervitatakse nimega "haridusturu ohver" ja kelle ainsaks uhkuseks on riikliku koolitustellimuse alusel välja antud kõrgharidusdiplom.

Õppemaksu poolt ja vastu

Olav Aarna "Õppemaks lõpetaks tasuta lõunad ülikoolis", EPL 1.10

Tõnis Lukas "Õppemaks ei ole ainus viis hariduse eest tasuda", EPL 6.10

Mart Susi "Kõrghariduse rahastamist tuleb muuta", EPL 8.10

Rein Raud "Kõrgharidus ja avalik raha", EPL 11.10

Kaarel Tarand "Kraadisundus ja hariduse importtollid", EPL 13.10